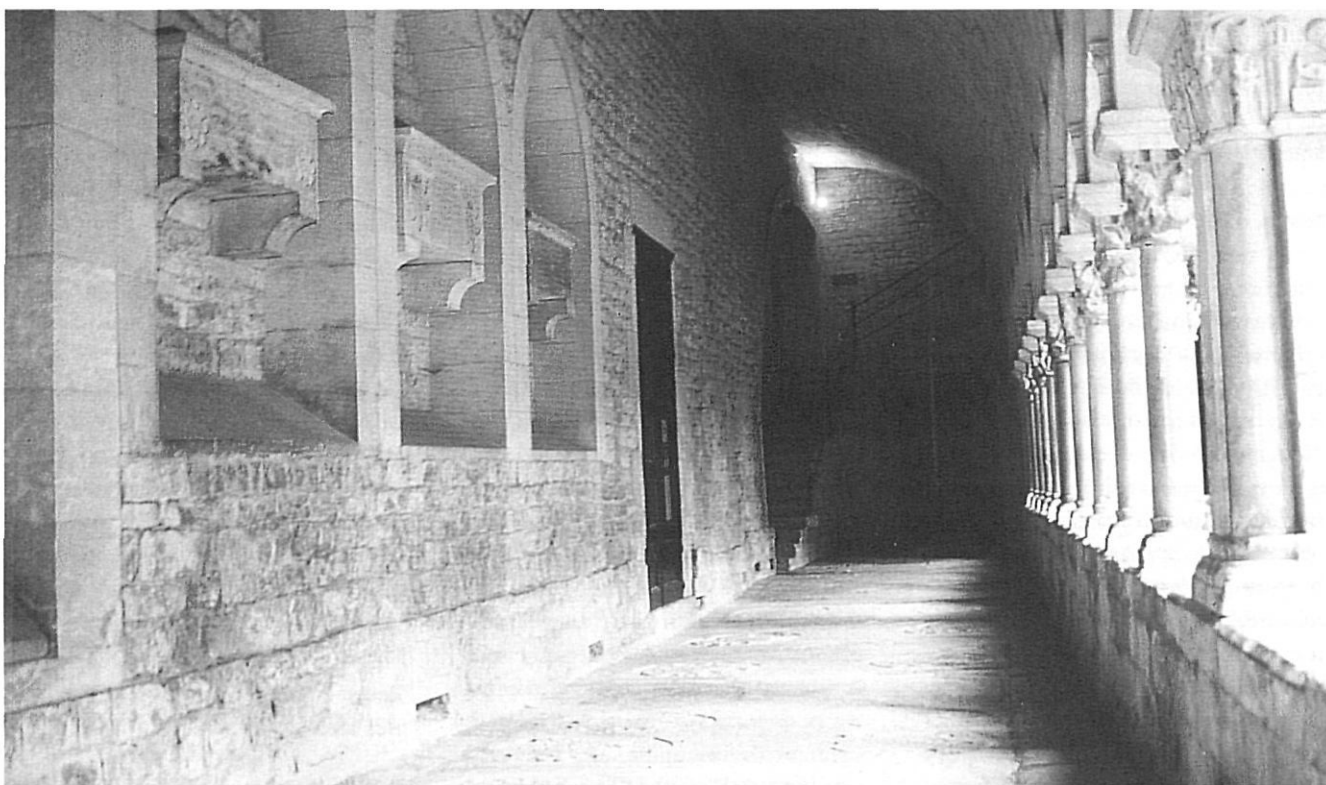

Trencant el silenci de la mort: les inscripcions del claustre de la catedral de Girona

Brígida Nonó Rius

Vista de l'ala oest del claustre
de la catedral de Girona.

En els últims temps s'ha anat consolidant una nova manera d'entendre la història de la cultura escrita, ja que a partir dels signes i símbols escrits es pot aprofundir més en el coneixement d'una determinada societat. Depenent de l'ús que es fa de l'escriptura, podem establir la manera que té la societat d'entendre l'entorn o la visió que té de l'espai físic i mental que l'envolta. En aquest sentit o en aquesta línia de renovació de la cultura escrita hem

d'entendre l'interès que pot despertar la recuperació de l'escriptura epigràfica funerària. Aquest tipus d'escriptura ens permet conèixer l'actitud que adoptaven els homes i les dones del passat davant la mort. Així doncs, el que en aquestes pàgines es presenta es troba emmarcat dins aquests corrents d'anàlisi i estudi que des de fa algun temps preocupen els investigadors d'història de la cultura i de les mentalitats

Els enterraments del claustre

Fent una mirada al claustre de la catedral de Santa Maria de Girona, ¿qui no s'ha parat davant dels capitells a observar la bellesa artística que s'hi amaga i s'ha preguntat: a quin passatge de la Bíblia fa referència? Què representa cada una de les imatges? Quin interès podia tenir realitzar aquestes representacions en uns capitells d'un claustre? Una mica més estrany és veure algú aturat davant d'un sarcòfag o de qualsevol altra forma d'enterrament que s'hi localitzi i comentar alguns dels aspectes que fan de la sepultura un objecte digne de ser observat. Aquesta pretensió, segurament, era la compartida per tots els personatges sepultats en aquest indret, malgrat no ser l'únic ni el més important dels motius pels quals escollien el claustre com a lloc per passar la seva eternitat. Ser enterrat en l'interior o prop d'una església pressuposava estar més en contacte amb la celebració dels sagraments, de la pregària i devoció dels fidels, i era símbol de poder i influència de determinats individus en el si de la societat. Un privilegi que no estava a l'abast de tothom. En l'època actual, malgrat l'animositat que desperta la mort entre els vius hi ha gent que s'atura davant aquests centenars de tombes, observa amb deteniment i es fa preguntes esperant, en tot cas, que algun dia tinguin una resposta.

Avui dia hi ha molts historiadors i d'altres especialistes en escriptura que a partir de les diferents troballes escrites —inscripcions epigràfiques, filacteris, ceràmica, inscripcions monetàries, signes heràldics (molt presents en el claustre), a més de fonts literàries i/o cròniques—, intenten respondre a tots aquests interrogants i d'altres que van sorgint pel camí. En tot cas i quan el desig per trobar respostes supera la realitat, sempre es pot recórrer al que va dir al respecte Armando Petrucci:

«Cada época y cada sociedad pueden ser mejor conocidas y valoradas a partir del uso que hacen del instrumento *escritura*, del modo en que proveen a la distribución social de la capacidad de escribir y de leer, de la función que atribuyen cada vez a los productos escritos y a las diversas tipologías».(1)

Així doncs, la intenció que s'amaga darrere d'aquest estudi d'inscripcions funeràries del claustre de la catedral de Girona és, en tot cas, respondre a totes les qüestions possibles que un es formula davant qualsevol testimoni gràfic estudiat. Tot això, amb la finalitat última de poder contribuir a un millor coneixement de la història i en aquest cas de la història social que s'ha format a l'entorn d'un determinat espai com és un claustre.

Recuperant les fonts escrites

Cal especificar que un treball de recuperació de fonts documentals, ja sigui d'inscripcions funeràries o de qualsevol altre document històric, ha de partir d'una base rigorosa. Mai s'ha de caure en l'error de convertir aquesta tasca en una feina merament compiladora. En tot cas, s'ha d'anar més enllà. Amb una clara voluntat d'anàlisi d'allò que s'està estudiant. Això ens hauria de permetre o ens hauria de proporcionar aquells paràmetres vàlids per al coneixement de la societat del passat, i d'aquesta forma ens podríem aproximar al paper, valor, significat de l'escriptura en la societat, en aquest cas la societat gironina.

Tot això és el que provoca que en aquest àmbit de recerca s'hagi de tenir molt en compte la metodologia utilitzada. Aquesta, si bé ha de ser molt concreta, per tal de no confondre'ns, també ha de ser completa. És per aquest motiu que, en l'interès per recuperar unes restes materials, hi tenen cabuda aspectes com la recopilació de dades, la localització topogràfica

i la catalogació de tota la informació.

Pel que fa a la recopilació de dades, s'hauria de tenir en compte que no es tracta tan sols de recuperar tots els testimonis gràfics sobre suports durs, sinó que també caldria una exhaustiva investigació documental. Aquesta podria entendre's com un buidatge de les diferents fonts. Ens referim a les fonts documentals bibliogràfiques i arxivístiques. En aquest sentit, seria interessant recórrer a la documentació conservada en les diferents biblioteques gironines, així com en els diferents arxius de la ciutat.

Arribats a aquest punt, podem trobar respostes a algunes de les preguntes que ens havíem formulat, tals com: Quina és la tipologia de l'escriptura i la llengua emprada en aquestes representacions gràfiques? Quin ús públic feia la societat gironina de les escriptures? Quants i quins són els diferents testimonis gràfics? Quina és la finalitat última de l'escriptura? Qui intervenia en la seva elaboració? Quan temps hi empraven? Quina era la simbologia del text?

El que es pretén contestar, per tant, és un seguit d'interrogants, que són, segons Armando Petrucci, Què és? Quan es va fer? On? Com? Qui? i Per què?, superant l'estadi de l'anàlisi gràfica per travar un discurs històric.

Documentació inèdita: els enterraments i les seves inscripcions

Segurament, una gran majoria dels gironins haurà visitat, ni que sigui una sola vegada, l'interior del claustre: en una excursió escolar, en les diferents rutes que s'organitzen a la ciutat de Girona, en la ja mítica Exposició de Flors, accedint a l'arxiu del capítol, o bé senzillament pel plaer de l'observació. En aquests moments s'hauran adonat que no estem parlant de quatre sarcòfags, esteles, etc., sinó d'una gran

En el claustre es poden localitzar inscripcions, esteles o cobertes de sepultures a tocar del sostre, entre la gespa o en altres llocs insospitats

quantitat de sepultures. Podem afirmar que totes aquestes formes d'enterrament es troben a la vista dels espectadors? Amb la innocència del qui per primera vegada du a terme un treball de recerca d'aquesta magnitud puc afirmar que no. Quan un passa llargues hores dins d'un mateix lloc acaba per despistar-se i condueix la mirada lluny d'on hauria de ser. Això que en la majoria de casos s'anomenaria manca de concentració permet, en el cas del claustre, localitzar inscripcions, esteles o cobertes de sepultures en llocs tan poc previsibles com a tocar del sostre, entre la gespa del pati, sota un arbre, etc.

D'aquesta forma, quan parlem d'enterraments estem fent referència a cent seixanta-cinc sepultures que es troben al llarg i ample de les quatre galeries i del pati que conformen aquest particular claustre de la catedral de Santa Maria de Girona.

La seva tipologia és molt diversa, possiblement a causa de l'ampli període cronològic que comprenen les diferents sepultures, situat entre els segles XII-XIX, aproximadament. Així doncs, haurem de parlar de sarcòfags, pedres tombals, pedres sepulcrales, tombes, osseres, mausoleus, lloses sepulcrales i capelles. En l'interior d'aquestes capelles, malgrat que no són un tipus d'enterrament, s'hi conserven sepultures. En conseqüència, podríem dir que moltes vegades eren construïdes expressament per complir amb aquesta funció de custòdia del difunt i pel desig d'aquest que perdurés en la memòria la seva existència després de la mort.

Cada un d'aquests enterraments estan caracteritzats no tan sols per l'estructura que els defineix, sinó que a més es complementen amb una inscripció. De vegades només s'hi exposa la forma típica d'un epitafi que segueix l'estructura de l'any i la data de la mort, el nom del difunt/a acompanyat d'algun adjectiu qualificador o d'algu-

Sarcòfag de Pere de Pla.

na notícia breu, i la fórmula de tancament per al descans de l'ànima *cuius anima requiescat in pace. Amen*(2):

Hic iacet ven(era)bilis : P(etrus) : de Plano _ (con)da(m) p(res)b(ite)r d(e) cap(i)t(u)lo g(er)und(e)n(sis) q(u)i a(n)niv(er)sa- _ riu(m) (con)ve(n)tual(e) (et) : l(oco) : p(res)b(ite)ro(rum) i(n) d(i)c(t)a ecc(les)ia : i(n)stituit : (et) obiit : XVI k(a)l(end)a s ap(r)il(is) a(n)no D(omi)ni M° _ CCC° : XXXI° : _ cui(us) a(n)i(m)a req(u)iescat i(n) pace. Ame(n).(3)

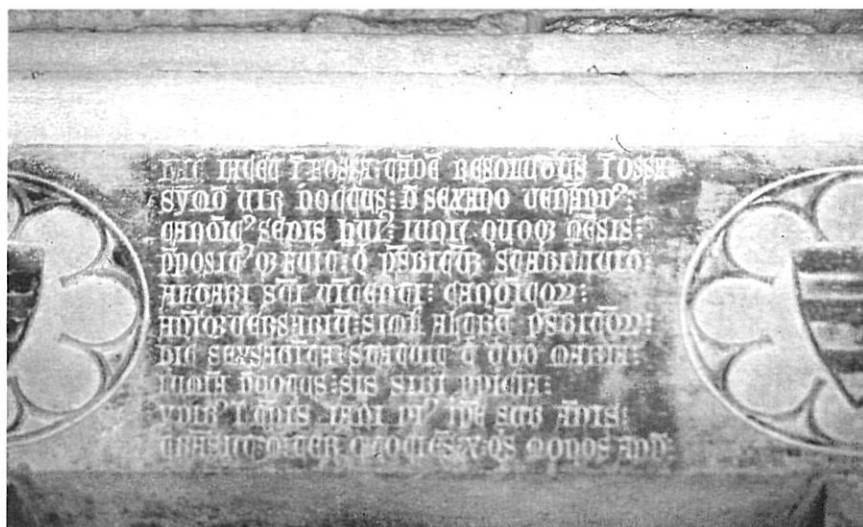
Altres epitafis ens poden sorprendre per la bellesa d'una rima lleonina o per la quantitat d'informació que se'n desprèn. En aquest cas l'estructura sol ser més lliure però normalment comença amb *hic iacet*, seguidament amb el nom del difunt/a, determinades referències sobre algun fet destacat de la vida del finat, qui era i què va fer per al capítol i, per últim, l'any de la mort:

Hac iacet i(n) fossa : ta(n)de(m) resolutus i(n) ossa : _ Symon(n) vir doctus : d(e) Sexano ven(er)and(us) : _ cano(n)ic(us) sedis hui(us) : iun(i) quoq(ue) me(n)sis : _ p(rae)posit(us) que fuit : q(u)i p(re)sbit(er)u(m) stabilivit : _ altari s(an)c(t)i Vi(n)centi : cano(n)ico(rum) : _ an(n)i q(ue) versari(um) : sim(u)l : alt(er)u(m) p(re)sbit(er)o(rum) : _ hic sexsag(i)nta : statuit t(ib)i Vi(r)go Maria : _ lumi(n)a d(e)votus : sis sibi p(ro)picia : _

ydib(us) i(n) t(er)nis iani pi(us) ip(s)e sub a(n)n(is) : _ tra(n)sit : M : ter C : totie(n)s : X : q(u)i monos add(e) : (4)

És en aquest sentit que hem d'entendre la importància d'aquests epitafis o d'aquesta forma d'escriptura. És a dir, hem de considerar aquests escrits com una forma més de documentació que ens permet conèixer determinats fets que es van donar i que per mitjà d'un escrit funerari podem arribar a constatar. Malgrat tot això no és suficient, ja que tota la informació que se'n desprèn s'hauria de contrastar amb altra documentació escrita conservada.

S'ha de mencionar també el fet que l'escriptura ens permet saber moltes coses d'aquell que escrivia, sobre qui escrivia, etc. Les inscripcions funeràries, en tant que documentació escrita, malgrat que sigui sobre suport dur, no deixen de ser una font més d'informació sobre la persona que s'hi troba enterrada. D'aquesta manera, si arribem a conèixer individualment cada personatge podem conformar un mosaic social dels diferents grups que es localitzen en aquest indret. En aquest context, el que també ens pot

Sarcòfag de Simó de Sexà.

ajudar és l'heràldica, ja que va ser una pràctica molt estesa entre els diferents estaments de la societat. A través d'aquests símbols podem arribar a identificar els seus propietaris i, en definitiva, ens poden parlar de les diferents famílies gironines.

Donant un cop d'ull a les diferents inscripcions i comprovant després en la documentació dels arxius la seva procedència, podem dir que hi ha una gran diversitat de classes i/o estaments socials, econòmics i culturals. Això és degut al fet que s'hi poden trobar tant personatges eclesiàstics com laics. Malgrat tot, predominen en gran nombre els eclesiàstics. Dins d'aquest grup podem parlar de diverses categories: bisbes, ardiaques, canonges, capellans del capítol, vicaris, sagristans, etc. Amb tot, no s'ha d'entendre com a grans tombes d'eclesiàstics, ja que en aquest mateix grup el nivell social era dispar. Així, podem localitzar a l'ala oest una tomba comuna d'eclesiàstics més modestes coneguda amb el nom de La Salera; per contra, a l'ala est trobem el mausoleu dels tres ardiaques. Encara que no són les sepultures més importants, ara mateix són les més conegudes, perquè en d'altres ocasions se n'ha parlat o escrit.⁽⁵⁾

Entre els laics que hi ha sepultats també hi trobem diferents nivells socials. És més freqüent trobar homes enterrats que no pas dones: entre totes les sepultures possiblement no passen de set les de dones; tot i que no sempre

apareixen sepultades soles, són prou significatives. Trobem el sarcòfag de la senyora Sabina Sayol Ginesta i Hilla, del 1895, sepultada juntament amb el seu espòs; la llosa de la senyora Hortènsia Sarsaneda, del 1600; el sarcòfag de la vescomtessa Guilleuma de Rocabertí, del 1303; el sarcòfag de Beatriu, muller d'Arnau de Terrades, sepultada conjuntament amb ell i el seu fill Narcís, del 1348; la llosa de Joana Dantes, del 1444; la llosa de Madona Francesca de Biure i Maria Donzella, del 1451 i per últim, el sarcòfag d'Elionor de Cabrera,⁽⁶⁾ d'aproximadament la primera meitat del segle XIV. Matisat aquest punt, hem de dir que tots els individus enterrats tenien un punt en comú: tots van col·laborar d'alguna o altra forma al capítol de la seu, ja fos creant aniversaris, beneficis..., fins i tot s'hi troben sepultats alguns organistes.

Tota la informació que s'extreu permet recrear o reconstruir el passat llunyà que va envoltar la vida quotidiana d'aquest claustre, de la seu en general i de tots els creients i devots d'aquest majestuós temple catedralici. Tal i com va dir en el seu dia el Dr. Jaume Marquès, «Le cloître n'était pas une pièce de plus dans un édifice religieux, mais le centre même de toute l'activité et de la vie communautaire médiévale. C'était aussi, généralement, le centre de toutes les dépendances de l'édifice. Là confluaient toutes les portes et les couloirs; c'était le lieu de passage, de repos et de réunion de tous les résidents».⁽⁷⁾

Les fonts documentals: els arxius i biblioteques

Val a dir que si bé els enterraments s'han conservat en la seva totalitat és més difícil fer aquesta afirmació pel que fa a les inscripcions. Podem assegurar, en aquests moments, que les sepultures que es troben a una determinada alçada del terra o les que estan inserides a les parets, exceptuant-ne un parell, es conserven pràcticament en la seva totalitat. Per contra, les sepultures localitzades al llarg i ample del sòl del claustre es troben en una precària situació, molt probablement a causa del desgast. Això fa que en alguns casos sigui pràcticament impossible utilitzar aquests enterraments com a fonts documentals, ja que és molt difícil concretar si en determinades cobertes hi ha hagut o no alguna forma d'escriptura. En última instància provoca que no es pugui confirmar amb exactitud si algunes de les tombes han estat utilitzades o no, ja que segons la documentació de l'Arxiu del Capítol n'hi ha de buides. Amb tot, la dificultat es troba bàsicament en el fet que les tapes de les sepultures formen el terra per on desfilen els visitants i queden sotmeses a la mercè del temps, que pas rere pas va esborrant la memòria dels avantpassats.

És en aquest sentit on pren gran importància la informació que localitzem en els diferents arxius. Fonts de gran riquesa documental que han permès dur a terme importants estudis sobre la ciutat i els seus habitants. Si bé un dels objectius de l'estudi de l'escriptura és aprofundir en el passat històric d'aquesta ciutat a partir dels enterraments localitzats al claustre, un dels elements que ens ajuda a complementar tota la informació extreta de les diferents sepultures és la documentació que avui dia es continua conservant.

Un clar exemple de documentació a tenir en compte serien els tres

Les sepultures de les parets es conserven molt bé, mentre que les del sòl del claustre es troben en una situació precària a causa del desgast

volums escrits i descrits per un canonge i arxiver del capítol del segle XVIII, Sulpici Pontich, al seu *Repertori Alfabetich...* En aquests manuscrits podem trobar informació diversa, però pel cas que ens ocupa serà interessant la relació que fa de noms, càrrecs, etc. de diferents eclesiàstics; dona notícia dels qui eren enterrats a la catedral, ja fossin dins del temple, en dates més avançades, com en d'altres dependències; a més constata els trasllats de sepultures com a conseqüència de possibles canvis temporals o permanents. Aquest últim factor tenia un paper important en funció de les necessitats de creixement i desenvolupament del temple.

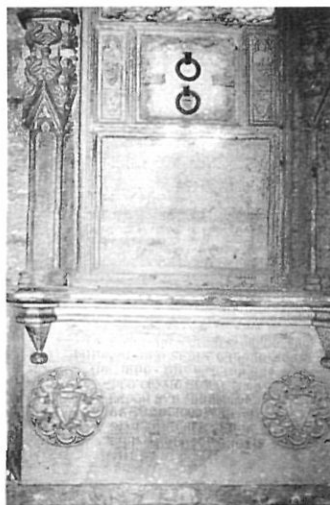
Un altre exemple de documentació necessària per a un major aprofundiment del tema és el més que apreciat *Llibre verd*, d'on podem extreure el cas de Guillem de Cornellà,⁽⁸⁾ canonge de Barcelona i Girona, que va fer el seu testament el 15 d'octubre de 1341 a la notaria del vicariat, i on s'expressa que «se mana sepultar ab lo cabiscol Berenguer de Pavo, son oncle. Funda benefici sacerdotal en l'altar de Sant Martí i Sant Francesc que ell havia fabricat, obligant-lo a tres misses, aniversari

conventual, i quatre ciris en les festes principals, i sabatines i una llàntia, i adornos de l'altar al qual dotà de part de dècima de Borrassà, i 20 sous de Bernat de Cornellà, ardiaca de la Selva, son germà, mana una almoïna a càrrec del beneficiat, i ordes del capítol, ab comptes, i feu hereva dita almoïna».⁽⁹⁾

El que s'ha pretès en aquest article és posar les bases d'una nova forma de veure o d'entendre un tipus de font històrica que si bé no és nou sí que no ha estat gaire utilitzat per traçar la història de la ciutat. La intenció és, doncs, aprofundir en el seu coneixement d'una forma sistemàtica que permeti extreure el màxim d'informació per tal de donar una visió més completa del desenvolupament del nucli urbà de Girona al llarg dels segles a partir d'altres documents com són els elements gràfics. I malgrat el recel que desperta el tema de què tractem, recordem el fet «que no morim del tot mentre algú ens recorda, mentre algú ens guarda la llarga absència».⁽¹⁰⁾

Brígida Nonó Rius és llicenciada en història. UdG.

Sepultures de Guillem de Cornellà i Berenguer de Pau (juntament amb F. Alió).

Notes

- 1 Armando PETRUCCI (ed.), *Scrittura e popolo nella Roma barocca, 1585-1721*, Quasar, Roma, 1982, p. 9.
- 2 En la transcripció de les inscripcions s'han seguit les normes de Leyden per a l'edició de textos epigràfics.
- 3 Sepultura del claustre de la catedral de Santa Maria de Girona núm. 103.
- 4 Sepultura del claustre de la catedral de Santa Maria de Girona núm. 33.
Malgrat la constant de començar els epitafis amb la fórmula *hic iacet* en aquest cas el trobem amb la forma *hac iacet*. S'ha de comentar, també, la manera en què apareix la data de defunció del canonge Simó de Sexà *M : ter C : totie(n)s : X* : per indicar 1310.
- 5 Jaume MARQUÈS, «El mausoleo de Arnaldo de Soler», a *Revista de Girona*, núm. 36, juliol 1966. Girona. p. 21-27.; Joaquim BOTET i SISÓ, «Sepultura de Eleonor de Cabrera», a *Revista de Girona*, núm. XIV, gener 1890. Girona. p. 225-230.
- 6 Dones sobre les quals s'està treballant amb documentació d'arxiu.
- 7 Jaume MARQUÈS, *Le Cloître de la Cathédrale de Girona*, Dalmau Carles-Pla, Girona, 1963, p. 7.
- 8 Es troba en el *Llibre Verd*, foli 171 i 346 ret.
- 9 Sulpici PONTICH, *Repertori per alfabetich del secretariat*, A-C, D-P, Q-X (Segle XVIII), 3 vol., ms. 102, 103, 104.
- 10 Extret del catàleg de la visita guiada «El darrer son. Recorregut pel Barri Vell de Girona» organitzat per l'Ajuntament de Girona a través del projecte europeu Progress, 1998.

De l'article al llibre

La publicació d'aquest article, redactat ja fa temps, coincideix amb l'aparició del llibre que ha escrit la mateixa autora, titulat *Aquí es redacten i s'esculpeixen inscripcions (Aproximació al corpus epigràfic de la ciutat de Girona)*, en el qual culmina la seva recerca amb la transcripció íntegra de la totalitat de les làpides existents en el claustre de la catedral de Girona, en nombre de 109. Amb aquesta obra, editada per l'Institut del Patrimoni Cultural de la UdG, Brígida Nonó vol ajudar a conèixer la història social sorgida a l'entorn d'un espai que forma part destacada del patrimoni epigràfic de la ciutat.